

วิเคราะห์สังขารูปเขชาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

Analysis the Sankharupekkhanana in the Practice of Vipassana Meditation

¹กานจน์กนต์ เขียร์ศิริกุล, ²สุภีร์ ทุมทอง และ ³มานพ นักการเรียน
¹Kankun Chiersirikul, ²Supee Tumthong and ³Manop Nakkanrian

^{1,2}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

³มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

^{1,2}Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

³Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus, Thailand.

E-mail: ¹kankanchiersirikul@gmail.com, ²supee2t@gmail.com, ³mnakkarreiy@gmail.com

Received July 31, 2024; Revised September 16, 2024; Accepted October 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสังขารูปเขชาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อวิเคราะห์สังขารูปเขชาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง ปรับปรุง แก้ไข สรุปผลการวิจัยในลักษณะพรรณนาผลการวิจัย พบว่า 1) สังขารูปเขชาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ ญาณที่เป็นกลางต่อสังขาร เป็นปัญญาที่ปรารถนา จะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ในขั้น 5 ทั้งหมด 15 ชื่อ มีอุปาทะ เป็นต้น โดยเห็นความทุกข์ เป็นภัย เป็นอาภิส และเป็นสังขาร เมื่อพิจารณาเห็นว่าขั้น 5 ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาจากทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน 2) สังขารูปเขชาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาด้วยอนุปัสสนา 3 คือ (1) อนิจจานุปัสสนา โดยเห็นความไม่เที่ยงด้วยอนิมิตตานุปัสสนา เข้าสู่นิพพานเรียกว่าอนิมิตตวิโมกข์ มีนิพพานชื่อว่าอนิมิตตนิพพาน (2) ทุกขานุปัสสนาโดยเห็นความเป็นทุกข์ด้วยอัปภินิหิตตานุปัสสนาเข้าสู่นิพพานเรียกว่าอัปภินิหิตตวิโมกข์ มีนิพพานชื่อว่าอัปภินิหิตตนิพพาน (3) อนัตตานุปัสสนา โดยเห็นความเป็นไม่ใช่ตัวตนด้วยสุญญตานุปัสสนาเข้าสู่นิพพานเรียกว่าสุญญตวิโมกข์ มีชื่อนิพพานว่าสุญญตนิพพาน

คำสำคัญ: สังขารูปเขชาณ; การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา; อนุปัสสนา 3

Abstract

This article has two objectives: 1) to study the concept of Sankharupekkhanana in the Theravada Buddhist scriptures, and 2) to analyze Sankharupekkhanana in the practice of Vipassana meditation. This research is a documentary study based on information from the Tripitaka and related scriptures, with modifications, corrections, and summaries presented in a descriptive manner. The findings are as follows: 1) Sankharupekkhanana in the Buddhist scriptures is a form

of knowledge that remains neutral towards sankhara (conditioned phenomena). It is wisdom that desires liberation, contemplating and remaining steadfast in the five aggregates, which include fifteen aspects such as uppada (origin). It perceives suffering as dangerous, as a material object, and as a conditioned phenomenon. When examining the five aggregates, one sees them as impermanent, suffering, and non-self, indicating that they are not the self. 2) In the practice of Vipassana meditation, Sankharupekkhanana can be achieved through the contemplation of the three characteristics: (1) Anicca (impermanence) through the insight into impermanence, leading to the realization of Nirvana, referred to as Animitta Vimutti; (2) Dukkha (suffering) through insight into suffering, leading to the realization of Nirvana, known as Appanahita Vimutti, and (3) Anatta (non-self) through insight into non-self, leading to the realization of Nirvana, called Sunnata Vimutti.

Keywords: Sankharupekkhanana; Vipassana Meditation; Anupassana 3

บทนำ

สังขารเพกขากาณ ซึ่งเป็นวิปัสสนาภาวนา หมายถึง ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริงว่ามีความเป็นอยู่เป็นไปของมันเป็นเช่นนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย ในวิปัสสนาภาวนา 9 ซึ่งเป็นญาณในวิปัสสนา สังขารเพกขากาณเป็นญาณลำดับที่ 8 เมื่อจิตมองเห็นนิพพานเป็นสันติ บท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขาร (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2564)

สังขารเพกขากาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นวิปัสสนาขั้นสูง เพื่อก้าวสู่การบรรลุธรรมด้วยญาณฐานคามินีวิปัสสนา คือวิปัสสนาที่เชื่อมถึงมรรค โดยเริ่มจากลักษณะ 3 คือ อนิจจัง ทุกขังและอนัตตาเรียกว่าอนุปัสสนา 3 ประกอบด้วย 1.อนิจจานุปัสสนา ย่อมแล่นไปสู่อนิมิตตานุปัสสนาคือพ้นจากนิมิต แล้วหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอนิมิตาวิโมกข์ซึ่งเข้าสู่มรรคด้วยอนิจจัง มีนิพพานชื่อว่าอนิมิตตานิพพาน มีอินทรีย์เป็นใหญ่คือ สัทธินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ สัทธาวิมุตติ 2.ทุกขานุปัสสนา จิตกำหนดรู้อารมณ์ปรमัตติโดยความเป็นทุกขลักษณะ ทุกขานุปัสสนาย่อมแล่นไปสู่วิโมกข์ด้วยอัปปณิหิตานุปัสสนาพ้นจากที่ตั้ง แล้วหลุดพ้นด้วยอัปปณิหิตวิโมกข์เข้าสู่มรรคด้วยทุกขัง มีนิพพานชื่อว่าอัปปณิหิตนิพพานมีอินทรีย์เป็นใหญ่คือ สมาริอินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ กายสักขี 3.อนัตตานุปัสสนา จิตที่กำหนดรู้อารมณ์ปรมัตติ โดยความเป็นอนัตตตลักษณะ อนัตตานุปัสสนาย่อมแล่นไปสู่วิโมกข์ด้วยสุญญตานุปัสสนาพ้นจากความยึดมั่นแล้วหลุดพ้นด้วยสุญญตวิโมกข์เข้าสู่มรรคด้วยอนัตตา มีนิพพานชื่อว่า สุญญตนิพพาน อินทรีย์เป็นใหญ่คือ ปัญญินอินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ ทิฐิปัตตะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

บทความวิจัยวิเคราะห์สังขารเพกขากาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า และเสริมสร้างองค์ความรู้ที่ได้จากข้อมูลวิชาการ สามารถน้อมนำเป็นบทฐานในการศึกษาและปฏิบัติเพื่อพัฒนาปัญญา สู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้อย่างถูกต้อง และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนาของบุคคลผู้สนใจสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสังขารูปเขาญาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อวิเคราะห์สังขารูปเขาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเอกสารออกเป็นสองประเภท คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ซึ่งประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ซึ่งรวมถึงอรรถกถา ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค หนังสือ ตำรา บทความ และเอกสารทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ พบว่ามีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายปฏิสัมภิตามรรค แสดงสังขารูปเขาญาณ ไว้ว่า สังขารูปเขาญาณ คือ ญาณที่เป็นกลางต่อสังขาร ปัญญา พิจารณารูปนาม โดยอาการ วางเฉย เป็นปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปจากนิमित...ความคับแค้นใจ พิจารณาและดำรงมั่นอยู่ โดยความเป็นทุกข เป็นภัย เป็นอามิตร และเป็นสังขาร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวว่า สังขารูปเขาญาณ หมายถึง ญาณที่เป็นกลางต่อสังขาร เมื่อพิจารณาสังขารแล้วจะเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริง ว่ามีลักษณะและการเป็นไปเช่นนั้นเป็นเรื่องธรรมดา จึงสามารถวางใจเป็นกลางได้โดยไม่รู้สึกดีใจหรือเสียใจในสังขารต่าง ๆ เหมือนกับสามีที่หย่าขาดจากภรรยา เมื่อเกิดสังขารูปเขาญาณแล้ว การเห็นพระนิพพานซึ่งเป็นทางแห่งความสงบจะทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถสละทิ้งกระแสของสังขารและเข้าสู่พระนิพพานโดยมีนิพพานเป็นอารมณ์ แต่หากยังไม่เห็นพระนิพพาน ผู้ปฏิบัติก็จะมีสังขารเป็นอารมณ์เพียงอย่างเดียวและดำเนินไปเรื่อย ๆ เหมือนนกกาของพ่อค้าเรือทะเล (พระพุทธโฆสเถระ, 2554)

พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ) กล่าวว่า ผู้ที่บรรลุสังขารูปเขาญาณจะรู้สึกถึงความกลัว โทษ ความเบื่อหน่าย ความต้องการหลุดพ้น หรือความรู้สึกไม่ดีเหมือนในวิปัสสนาญาณก่อนหน้า แต่จะพบว่าจิตของตนมีความผ่อนคลายและมีความสุขที่ไม่เคยรู้สึกมาก่อน ปราศจากความติดใจในสุขเหมือนในช่วงเริ่มต้นของอุทยัพพญาณ มีเพียงสติที่กำหนดรู้อย่างสงบและละเอียด ซึ่งสามารถเจริญสติรู้เท่าทันได้อย่างต่อเนื่อง (พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ, 2550)

นฤมล อภินิเวศ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา” พบว่า “ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามต่างญาณที่ ๑๑ สังขารูปเขาญาณ คือเมื่อวิปัสสนาญาณมีความแก่กล้าจนสามารถกำหนดรู้เห็นความดับหรือความไม่เที่ยง เป็นทุกข ไม่ใช่ตัวตนของรูปนาม อย่างใดอย่างหนึ่งได้ชัดเจนทุกๆ สภาวะธรรมที่กำหนดรู้ซึ่งเกิดดับอย่างรวดเร็วมาก จนกระทั่งจิตมีสภาพวางเฉยมีใจเป็นกลางในสังขารหรือรูปนามที่กำหนดรู้ในทุกๆ ขณะ (นฤมล อภินิเวศ, 2558)

การปฏิบัติวิปัสสนา มีประโยชน์ในการควบคุมสภาพจิตใจ ทำให้มีร่างกายและจิตใจปลอดโปร่ง เป็นสมาธิ ลดละพฤติกรรมต่างๆ ที่ผิดพลาดลงไปได้ และประโยชน์ของการฝึกฝนสามารถนำความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสแหล่งเรียนรู้และสามารถเพิ่มทักษะในการนำไปปฏิบัติได้จริง เมื่อเข้าใจแล้วจึงลงมือปฏิบัติคือ ทดลองฝึกปฏิบัติตามที่ได้เรียนมา และการปฏิบัตินี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง (Damnoen et al., 2021) การบูรณาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตในการพัฒนาพฤติกรรมของตนเองได้อย่างเหมาะสม (พระอรรถชาติเดชดำรง, 2566) เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างสุขสงบ (ปริยพร วิศาลบุรณ์ และ คณะ, 2566)

การวิจัยเรื่องนี้มีความเด่นชัด คือวิเคราะห์สังขารูปเขาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นวิปัสสนาขั้นสูง เกิดญาณปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริงว่า เป็นอนิจจัง ทุกขังและอนัตตา คือ อนุปัสสนา 3 โดยเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามความเหมาะสมของอินทรีย์นั้นๆ เพื่อเข้าสู่มรรคผลนิพพาน และได้อรหบุคคล 7 ประเภท

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก
2. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค และหนังสือ ตำราวารสาร บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. เรียบเรียงข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎก
4. วิเคราะห์ข้อมูล สรุปให้ตอบปัญหาการวิจัยที่ตั้งไว้
5. เสนอและตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์โดยอาจารย์ที่ปรึกษาและคณะกรรมการสอบสารนิพนธ์
6. แก้ไข ปรับปรุง นำเสนอผลงาน

ผลการวิจัย

สังขารเปกชาญาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สังขารเปกชาญาณคือ สังขารเปกชาญาณคือ ญาณที่เป็นกลางต่อสังขาร เป็นปัญญาที่ปรารภจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ในขั้น 5 ทั้งหมด 15 ชื่อ มีอุปมาทะ... เป็นต้น โดยเห็นความทุกข์ เป็นภัย เป็นอาภิส และเป็นสังขาร สภาวตจิตที่นุ่มไปจิตของปุถุชน 2 จิตของพระเสขบุคคล 3 จิตของพระอเสขบุคคล 3 และประเภทของสังขารเปกชาญาณที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ 9 และวิปัสสนา 10 และความว่างเปล่าจากตัวตน โดยอาการ 12 เหตุนี้จึงวางเฉยต่อรูป-นาม และเมื่อกิเลสไม่มีกำลังพอที่จะเหนี่ยวรั้งจิตใจให้กลับมาขึ้นขมยินดีในสังขารรูป-นาม อันจะต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏนี้อีก มีใจตั้งไปสู่นิพพานที่สงบสงัดปราศจากนิमितทั้งหลาย เมื่อเห็นพระนิพพาน อันเป็นทางสันติ โดยความสงบ ก็จะสามารถถึงความสงบไปของสังขารทั้งปวงแล้วแล่นเข้าสู่พระนิพพาน หากว่ายังไม่เห็นพระนิพพาน โดยความสงบ มีสังขารเป็นอารมณ์อย่างเดียวนั้น แล้วดำเนินไปอยู่ แล้วๆ เเล่ๆ เปรียบเหมือนนกกาของพวกพ่อค้าเดินเรือทะเล ญาณ 3 ญาณเป็นญาณเดียว มุญจิตุกัตตาญาณปฏิสังขารญาณ และสังขารเปกชาญาณ ต่างแค่สภาวะของญาณอ่อน กลาง ปลาย และต่างเพียงแค่พยัญชนะเท่านั้น ในความเป็นยอดของวิปัสสนาคือ สิบปัตตะซึ่งมีองค์คุณ 6 ได้แก่ 1) ปราศจากความกลัวและความยินดี 2) วางเฉยไม่ตีใจไม่เสียใจ 3) กำหนดรู้ได้ง่ายโดยไม่ต้องพยายาม 4) สมาธิตั้งมั่นอยู่ได้นาน 5) มีความละเอียดสุขุมยิ่งขึ้น ตามเวลาที่ผ่านไป 6) ไม่มีความฟุ้งซ่าน ฐานคามินีวิปัสสนา เป็นญาณที่นำออกไปสู่ มรรคผลนิพพาน ผลของสังขารเปกชาญาณ 1) ละความกลัว ละความยินดี วางเฉยในรูป-นาม 2) ไม่ยึดเอาถือเอาว่า รูป-นามเป็นเรา 3) ไม่ทวนไปยินดีในภพ 3 กามินี 4 คติ 5 วิญญาณฐิติ 7 สัตตवास 9 อีกต่อไป 4) สติมีกำลังแก่กล้ากิเลสครอบงำไม่ได้ 5) วางเฉยในรูป รส กลิ่น เสียง 6) ไม่ใส่ใจอารมณ์บัญญัติ 7) ไม่สังสมทุกข์ 8) มีความละเอียดประณีต และญาณ

หลักธรรมของสังขารเปกชาญาณคือ 1) องค์ธรรมคือปัญญาเจตสิก มีชื่อเรียกว่า ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ วิมังสสิทธิบาท อโมหะ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สัมมาทิฐิ โยนิโสมนสิการ 2) อุเบกขา 10 ประการ 1.) ฉฬังคุเปกขา 2) พรหมวิหาร 3.) โพชฌังคุเปกขา 4.) วิริยูปะกขา 5.) สังขารูปะกขา 6.) เวทนูปะกขา 7.) วิปัสสนูปะกขา 8.) ตตฺตรมฉมัตตูปะกขา 9.) ฌานูปะกขา 10.) ปาริสุทฺธูปะกขา ดังนั้นอุเบกขาที่เป็นกลางเป็นสังขาร คือสังขารูปะกขา และวิปัสสนูปะกขา

วิเคราะห์สังขารเปกชาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

สังขารเปกชาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เห็นโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาตามธรรมชาติ วิปัสสนาที่มีพระไตรลักษณ์เป็นอารมณ์เรียกว่า อนุปัสสนา 3 ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา

อนัตตานุปัสสนา เกิดวิปัสสนาญาณไปตามต่างตั้งแต่สัมมสนญาณจนถึงสังขารเพกขาญาณ อนุโลมญาณ และโคตรญาณ ด้วยมีภูมิจิตตานุปัสสนาซึ่งนำออกไปสู่อริยมรรค คือวิโมกขมูข (ประตูลู่วิโมกข์) เรียกวิโมกข์ 3 เมื่อไม่สามารถเข้าสู่สังขารเพกขาญาณช่วงปลายได้ ซึ่งเป็นจิตครั้งสุดท้ายก่อนออกไปสู่มรรคญาณแล้วหลุดพ้นจากผลญาณ จิตกลับไปพิจารณา อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะ อย่างใดอย่างหนึ่งเริ่มจากสัมมสนญาณ ตามต่างเพราะขึ้นอยู่กับวาสนาบารมีธรรมของแต่ละบุคคล มี 3 รูปแบบคือ 1) อารมณ์ที่เป็นสังขารธรรม 2) อารมณ์ที่เป็นขันธ 5 3) อารมณ์ที่เป็นไตรลักษณ์ ซึ่งทั้ง 3 รูปแบบนั้น จำแนกออกเพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างของสภาวะจิตที่ดำเนินสู่ความหลุดพ้น แต่เมื่อกล่าวโดยอรรถแล้วย่อมมีเนื้อความเดียวกัน คือ สภาวะจิตที่ออกสู่มรรคแล้วประหารกิเลสโดยสมบูรณ์ บรรลุเป็นพระอริยบุคคล 4 ประเภท (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ตามลำดับ แต่เมื่อผ่านสังขารเพกขาญาณแล้วด้วยวิโมกข์ จิตจะเข้าสู่มรรค ตามวาสนาบารมีธรรมของแต่ละบุคคล ได้เพียงทางเดียวเท่านั้นคือ 1) จิตกำหนดรู้อารมณ์ปรมาติโดยความเป็นอนิจจลักษณะ อนิจจานุปัสสนาย่อมแล่นไปสู่อนิมิตตานุปัสสนาคือพ้นจากนิमित แล้วหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอนิมิตตานุปัสสนาซึ่งเข้าสู่มรรคด้วยอนิจจัง มินิพพานชื่อว่าอนิมิตตานิพพาน มีอินทรีย์เป็นใหญ่คือ สัทธินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ สัทธาวิมุตติ 2) จิตกำหนดรู้อารมณ์ปรมาติโดยความเป็นทุกขลักษณะ ทุกขานุปัสสนาย่อมแล่นไปสู่วิโมกข์ด้วยอัปปนิหิตตานุปัสสนาพ้นจากที่ตั้ง แล้วหลุดพ้นด้วยอัปปนิหิตตานุปัสสนาซึ่งเข้าสู่มรรคด้วยทุกข มินิพพานชื่อว่าอัปปนิหิตตานิพพานมีอินทรีย์เป็นใหญ่คือ สมာธิอินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ กายสักขี 3) จิตที่กำหนดรู้อารมณ์ปรมาติ โดยความเป็นอนัตตลักษณะ อนัตตานุปัสสนาย่อมแล่นไปสู่วิโมกข์ด้วยสุญญตานุปัสสนาพ้นจากความยึดมั่นแล้วหลุดพ้นด้วยสุญญตานุปัสสนาซึ่งเข้าสู่มรรคด้วยอนัตตา มินิพพานชื่อว่า สุญญตานิพพาน อินทรีย์เป็นใหญ่คือ ปัญฺญินอินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ ทิฐูปัตตะ สังขารเพกขาญาณเป็นวิปัสสนาภาวนาขั้นสุดท้ายก่อนจะเข้าไปสู่มรรคผลนิพพาน ด้วยอนุปัสสนา 3 มีภูมิจิตตานุปัสสนาซึ่งนำออกไปสู่พระอริยบุคคลทั้ง 4 ประเภท สามารถจำแนกออกเป็น 7 จำพวก ได้แก่ 1) อุภโตภาควิมุตติ 2) ปัญญาวิมุตติ 3) กายสักขี 4) ทิฐูปัตตะ 5) สัทธาวิมุตติ 6) อัมมานุสาริ 7) สัทธานุสาริ ตามความเป็นใหญ่แห่งอินทรีย์นั้นๆ พระอรหันต์จำแนกได้ 2 ประเภท อุภโตภาควิมุตติคือผู้บำเพ็ญสมณะจนได้สมาบัติ 8 บุคคลนี้เรียกว่าอุภโตภาควิมุตติและปัญญาวิมุตติคือผู้สำเร็จด้วยบำเพ็ญวิปัสสนาล้วนๆ

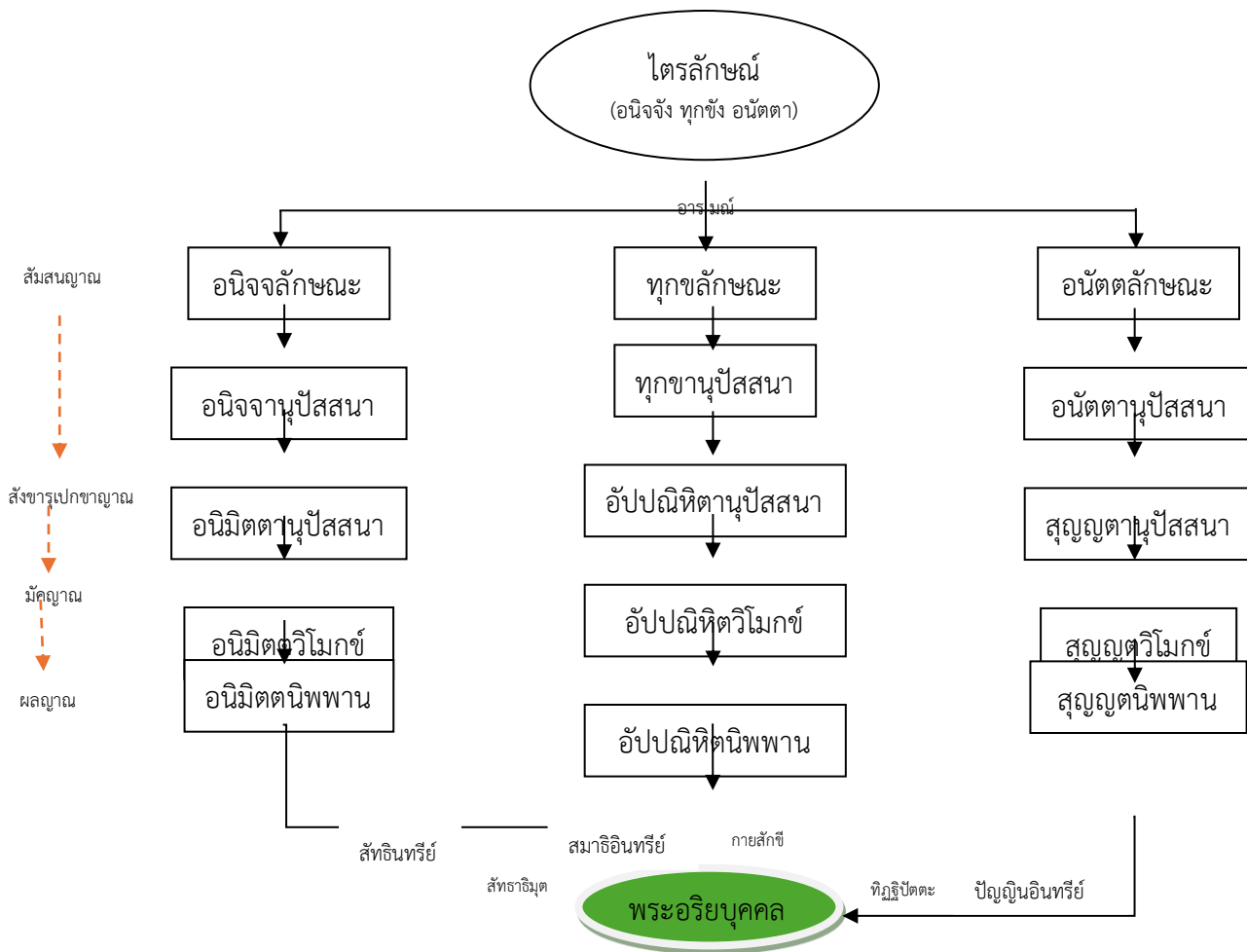
อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัย พบว่า สังขารเพกขาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เห็นความเป็นอนิจจลักษณะ และทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะ ด้วยอนุปัสสนา 3 ตั้งแต่สัมมสนญาณตามลำดับญาณต่างและเมื่อถึงสังขารเพกขาญาณ อนุโลมญาณ และโคตรญาณ ด้วยมีภูมิจิตตานุปัสสนาซึ่งนำออกไปสู่อริยมรรค คือวิโมกขมูข (ประตูลู่วิโมกข์) เรียกวิโมกข์ 3 จิตจะเลือกวิโมกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อไปสู่มรรคผลนิพพาน 1) จิตกำหนดรู้อารมณ์ปรมาติโดยความเป็นอนิจจลักษณะ อนิจจานุปัสสนาย่อมแล่นไปสู่ อนิมิตตานุปัสสนา(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)คือพ้นจากนิमित แล้วหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอนิมิตตานุปัสสนาซึ่งเข้าสู่มรรคด้วยอนิจจัง มินิพพานชื่อว่าอนิมิตตานิพพาน มีอินทรีย์เป็นใหญ่คือ สัทธินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ สัทธาวิมุตติ 2) จิตกำหนดรู้อารมณ์ปรมาติโดยความเป็นทุกขลักษณะ ทุกขานุปัสสนาย่อมแล่นไปสู่วิโมกข์ด้วยอัปปนิหิตตานุปัสสนาพ้นจากที่ตั้ง แล้วหลุดพ้นด้วยอัปปนิหิตตานุปัสสนาซึ่งเข้าสู่มรรคด้วยทุกข มินิพพานชื่อว่าอัปปนิหิตตานิพพานมีอินทรีย์เป็นใหญ่คือ สมာธิอินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ กายสักขี 3) จิตที่กำหนดรู้อารมณ์ปรมาติ โดยความเป็นอนัตตลักษณะ อนัตตานุปัสสนาย่อมแล่นไปสู่วิโมกข์ด้วยสุญญตานุปัสสนาพ้นจากความยึดมั่นแล้วหลุดพ้นด้วยสุญญตานุปัสสนาซึ่งเข้าสู่มรรคด้วยอนัตตา มินิพพานชื่อว่า สุญญตานิพพาน อินทรีย์เป็นใหญ่คือ ปัญฺญินอินทรีย์ บุคคลที่ได้คือ ทิฐูปัตตะ ความสอดคล้องของอนิจจานุปัสสนาคืออนิมิตตานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนาคืออัปปนิหิตตานุปัสสนา และอนัตตานุปัสสนาคือสุญญตานุปัสสนา (พระพุทธโฆสเถระ, 2554)

จากการวิเคราะห์สังขารเพิกขาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ผู้วิจัยได้ชี้แจงถึงหลักการใหญ่ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังขารเพิกขาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาว่า เถานั้น ยังมีหมวดธรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับสังขารเพิกขาญาณ และรายละเอียดอื่นๆ ที่ผู้วิจัยไม่ได้แสดง เนื่องด้วยขอบเขตงานวิจัยที่มีจำกัด

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า สังขารเพิกขาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สามารถสเคราะห์ลงในลักษณะ 3 โดยมีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ ด้วยอนุปัสสนา 3 (วิปัสสนา) และวิโมกข์ 3 (ความหลุดพ้น) ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

1.อนิจจลักษณะ กำหนดรู้อารมณ์ของรูปนามที่เกิดดับทุกขณะ ว่าไม่เที่ยง เรียกว่าอนิจจานุปัสสนาเมื่อผ่านสังขารเพิกขาญาณ เรียกว่าอนิมิตตานุปัสสนา หลุดพ้นจากนิमितเรียกว่าอนิมิตตวิโมกข์ และเข้ามรรคด้วยอนิจจังเรียกว่า อนิมิตตนิพพาน อินทรีย์ที่ได้คือสัทธินทรีย์ อริยบุคคลคือสัทธาวิมุตติ

2.ทุกขลักษณะ กำหนดรู้อารมณ์ของรูปนามที่เกิดดับทุกขณะ ว่าทนอยู่ไม่ได้ เรียกว่า ทุกขานุปัสสนาเมื่อผ่านสังขารเพิกขาญาณ เรียกว่า อัปนิหิตานุปัสสนา หลุดพ้นจากปณิธิ(ที่ตั้ง) เรียกว่าอัปนิหิตวิโมกข์เข้าสู่มรรคด้วยทุกข์ เรียกว่าอัปนิหิตนิพพาน มีอินทรีย์เป็นใหญ่คือ สภาอิณทรีย์ อริยบุคคลที่ได้คือ กายสักขี

3.อนัตตลักษณะ กำหนดรู้ของรูปนามทุกขณะ ว่าบังคับบัญชาไม่ได้ เรียกว่าอนัตตานุปัสสนาเมื่อผ่านสังขารเพกขาญาณ เรียกว่าสุญญตานุปัสสนา พ้นจากความยึดมั่น เรียกว่าสุญญตวิโมกข์เข้าสู่มรรคด้วยอนัตตา มีนิพพานชื่อว่า สุญญตนิพพาน อินทรีย์เป็นใหญ่คือ ปัญญาอินทรีย์ อริยบุคคลที่ได้คือทริปิตตะ

สรุป

สังขารเพกขาญาณ ญาณที่วางใจเป็นกลางในสังขารแป้นวิปัสสนาญาณสุดท้ายก่อนเข้าสู่มรรคผลนิพพาน โดยภูฐานคามินีวิปัสสนา ด้วยอนุปัสสนา 3

- 1) อจิจจานุปัสสนา เห็นว่าไม่เที่ยง เป็นอนิมิตตานุปัสสนา หลุดพ้น อนิมิตตวิโมกข์ เข้าสู่มรรคด้วยอนิจจัง
- 2) ทุกขานุปัสสนาเห็นว่าทนอยู่ไม่ได้ เป็นอัปปณิหิตานุปัสสนา หลุดพ้นด้วย อัปปณิหิตวิโมกข์ เข้าสู่มรรคด้วยทุกข
- 3) อนัตตานุปัสสนา เห็นว่าบังคับบัญชาไม่ได้ เป็นสุญญตานุปัสสนา หลุดพ้นด้วยสุญญตวิโมกข์ เข้าสู่มรรคด้วยอนัตตา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลจากการวิจัย พบว่าสังขารเพกขาญาณเป็นวิปัสสนาญาณขั้นสูงและสุดท้ายของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ญาณที่เป็นกลางต่อสังขารผู้ปฏิบัติควรจะศึกษาเนื้อหาให้เข้าและเร่งปฏิบัติด้วยความเพียรอย่างยิ่ง ดังนั้นสถานปฏิบัติธรรมควรให้ความรู้ทั้งปริยัติและปฏิบัติ

ผลจากการวิจัย พบว่า .สังขารเพกขณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นการปฏิบัติ ด้วยอนุปัสสนา 3 โดยนับตั้งแต่สัมมสมมสนญาณ..จนได้สังขารเพกขาญาณ...แล้วเข้าสู่วิโมกข์ 3 เข้าสู่มรรคผลนิพพานเนื่องจากเป็นวิปัสสนาขั้นสูงซึ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นสถานปฏิบัติธรรมและผู้ปฏิบัติต้องเข้มงวดโดยเฉพาะผู้ปฏิบัติต้องมีความเพียรและเคร่งครัดในการสำรวมคืออินทรีย์สังวรศีล

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาด้าน สังขารเพกขาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาผู้วิจัยพบว่าการตีความในพระสูตรต่างๆมีความลึกซึ้ง ดังนั้นการเชื่อมโยงและการตีความจึงอาจจะไม่ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดเท่าที่ควร ดังนั้นหากมีการศึกษาในประเด็นนี้ ควรจะศึกษาในลักษณะดังต่อไปนี้ 1) วิเคราะห์การเจริญปัญญาที่วางใจเป็นกลางในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา หรือ 2) วิเคราะห์สุญญตในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

เอกสารอ้างอิง

- นฤมล อภินิเวศ. (2558). ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา. *วารสารบัณฑิตศาสตร์*, 13(2), 65-75.
- ปรียพร วิศาลบุรณ์, สุรัสมิ รอดมณี, เนาวนิจ พึ่งจันทร์เดช และ เบญญาภา ทนต์ประเสริฐเวช. (2566). จิตบำบัดตามแนวพุทธจิต: บทวิเคราะห์ในมิติทางการพยาบาล. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 120-140.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2554). *วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุทธปาจารย์ อาจ อาสธมหาเถร แปลและเรียบเรียง. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.

- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), 2550). *วิปัสสนาญ้ย เล่ม 2*. แปลโดย พระคันธสาราภิงศ์. นครปฐม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์.
- พระอรรถชาติ เดชดำรง. (2566). การแบ่งช่วงชั้นทางสังคม : มุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(2), 481-492.
- มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 41). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวเอนด์โฮม.
- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135.